

Morfologian asema generatiivissa kieliopissa

FERENC KIEFER *Swedish Morphology*. Skriptor, Stockholm 1970. 187 s.

Transformaatioteorian alkutaipaleella ei omistettu paljon huomiota morfologisten ilmiöiden tutkimiselle. Päähuomio kohdistettiin syntaksiin ja fonologiaan, myöhemmin myös semantiikkaan. Tämä on ymmärrettävää useastakin syystä.

Ensinnäkin transformaatioteoria sellaisena kuin Chomsky sen esitti vuonna 1957 teoksessa *Syntactic Structures* oli selvä reaktio amerikkalaisen strukturalismin puutteellista syntaksin käsittelyä vastaan. Oli käynyt ilmeiseksi, että syntaktisten ilmiöiden pelkkä induktiivinen kuvaaminen morfeemiluokkina, niiden distributioina sekä IC-kuvioina (puudiagrammeina) ei voinut johtaa kuin verrattain pintapuoliseen ja luettelomaiseen tietoon syntaktisista prosesseista. Chomsky halusi asettaa nimenomaan syntaksin kieliopin rakentamisen keskipisteeksi. Varhaisemmissa teoksissaan hän ei puhu paljon morfologiasta. Pian fonologia sai syntaksin rinnalla täysarvoisen aseman kieliopin komponenttina. Uraa uurtava teos *Hallen Sound Pattern of Russian* (1959).

Näissä teoksissa ja monissa muissa oletettiin ainakin implisiittisesti, että morfologian ilmiöt ovat kuvattavissa joko syntaksissa tai fonologiassa. Tähän käsitykseen morfologian asemasta kieliopissa on lisäksi varmaan vaikuttanut se tosiseikka, että englannin muotorakenne ei tarjoa kovin kiintoisia ongelmia generatiivisti asennoituneelle tutkimukselle. Englannissa ei ole esim. substantiivien deklinaatioita tai verbien konjugaatioita samaan tapaan kuin sanokaamme ruotsissa tai saksassa. Ilmeisesti siis englannin ominaisrakenne pääsi vaikuttamaan suhteettoman suuresti yleislingvistisen teorian rakentamiseen: ei voine kieltää, että sama tendenssi edelleenkin silloin tällöin on havaittavissa. Universaaleja postuloidaan toisinaan ehkä liiankin herkästi nojautuen vain englantilaiseen aineistoon.

Generatiivin katsantokannan soveltaminen yhä useamman kielen tutkimukseen johti morfologian aseman uudelleenarvioimiseen. Ensimmäisiä, joka ehdotti erillisen morfologisen komponentin sisällyttämistä generatiiviin kielioppiin, oli Manfred Bierwisch artikkelissaan »*Syntactic Features in Morphology — General Problems of So-called Pronominal Inflection in German*» (*Festschrift für Ro-*

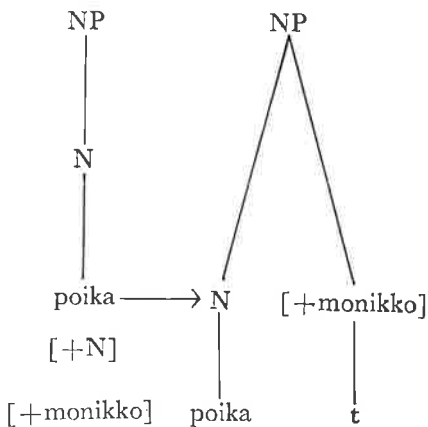
man Jakobson, The Hague 1967, s. 239—270). Bierwischin ajatuksia on edelleen kehittänyt Wolfgang Ulrich Wurzel kirjassaan Studien zur Deutschen Lautstruktur (Studia Grammatica VI, Berlin 1970). Tämä lienee toistaiseksi perusteellisin generatiivia morfologiaa koskeva teos.

Ferenc Kieferin kirja Swedish Morphology (tästä lähtien: SM) liittyy argumentoinniltaan läheisesti Wurzelin kirjaan. SM jakaantuu kolmeen osaan, joista ensimmäinen käsittelee morfologisen komponentin tarvetta ja generatiivin morfologian yleisiä periaatteita, toinen (pisin jakso) kuvaa ruotsin taiputusmorfologiaa ja kolmas on verrattain ylimalkainen mutta teoreettisesti mielenkiintoinen esitys muutamasta ruotsin johto-opillisesta prosessista. En aio puuttua SM:n ruotsin morfologiaa ja fonologiaa koskeviin erityisongelmiin, vaikka jotkin analyysit ovat kiistanalaisia: tässä kohden kiinnostunut lukija voi verrata Kieferin ratkaisuja niihin, jotka Per Linell (Remarks on Swedish Morphology, Reports from Uppsala University Linguistics Department 1, Uppsala 1972) osittain Kieferiä arvostellen on esittänyt. Sen sijasta käyn lyhyesti läpi Kieferin yleiset argumentit morfologisen komponentin puolesta, mikä jälkeen tutustumme hänen käsityksiinsä johto-opillisista prosesseista.

Perinteisessä transformaatiokieliopissa morfologiset säännöt kuvattiin joko transformationaalisti tai fonologisesti. Transformaatiokäsittelyssä ne katsottiin morfoneemisiksi säännöiksi, joiden tehtävänä oli transformaatiokomponentin työn loppuun saattaminen. Formaalisti morfologiset säännöt ovat transformaatioiden tapaisia, koska ne eivät täytä eräitä lausekestruktuurisäännöille asetettuja vaatimuksia. Kaikkien varsinaisten transformaatioiden oli edelletävä morfologisia sääntöjä. Toisaalta morfologisia sääntöjä käsiteltiin myös fonologiassa siitä syystä, että ne pääasiassa sisälsivät fonologisia piirteitä.

Morfologian käsittely syntaksissa ei Kieferin mukaan olisi mahdotonta. Mut-

ta tällainen menettely hämärtäisi eräitä tärkeitä eroja syntaksin ja morfologian välillä. Joissakin kielissä morfologinen systeemi on hyvin monimutkainen (esim. ruotsi ja saksa), toisissa taas ei ole morfologisia ilmiöitä juuri lainkaan, esim. vietnamin kielessä. Mutta ei tietenkään ole yhtään kieltä ilman syntaksia ja lisäksi syntaksin kompleksisuus tuntuu olevan samanlainen kaikissa kielissä. Täten morfologian lukeminen omaksi komponentikseen selvästi toisi esille kielten väliset erot tässä suhteessa. Toiseksi morfologiset säännöt eroavat syntaktisista säännöistä siinä, etteivät ne muuta lauserakennetta missään olennaisessa suhteessa. Pikemminkin ne tekevät osan syntaktisesta informaatiosta eksplisiittiseksi, esim. kun N-noodin dominoima syntaktinen piirre [+monikko] segmenttisäännön avulla erotetaan omaksi segmenttikseen:

Näin ollen morfologisia sääntöjä ei pitäisi katsoa luonteeltaan syntaktisiksi, koska niiden tulostusrakenne olisi sama kuin syöttörakenne.

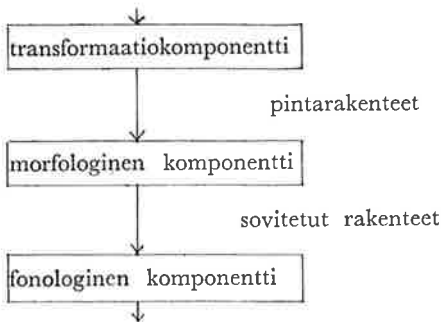
Kolmas argumentti morfologisten sääntöjen syntaktista luonnetta vastaan on se, että morfologian ilmiöt tyypillisesti ovat poikkeuksenomaisia ja idiosynkraattisia. Poikkeus on syntaksissa aina säännöttömyys, mutta morfologiassa poikkeukset

ovat toisinaan tavallisempia kuin säännöllisyydet.

Kiefer hylkää myös mahdollisuuden käsitellä morfologiaa leksikossa. Hän toteaa, että esim. *flicka*-sanank kaikkien taivutusmuotojen luetteleminen leksikossa kaikkine piirteineen (*flicka*, *flickan*, *flickans*, *flickor*, *flickorna*, *flickornas*, jokaisen kohdalla lueteltuna mm. piirteet [+N, +feminiininen, +elävä] jne.) merkitsee luopumista selittämisestä. Lisäksi monet piirteet ovat ennustettavissa syntaktisesti, esim. [+ , —monikko, + , —genetiivi, + , —definiittinen] jne.

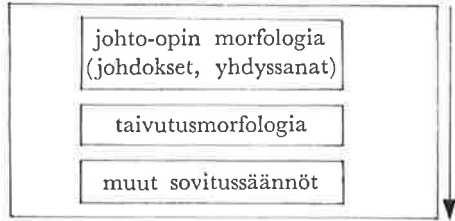
Vihdoin Kiefer toteaa, ettei morfologiaa voi käsitellä fonologiassakaan, koska meidän silloin olisi pakko radikaalisti muuttaa käsityksemme fonologisten sääntöjen luonteesta. Sääntö, jota sovelletaan morfologisessa ympäristössä (esim. ennen preesensin tunnusta tai genetiivin päätettä) on toisentyypinen kuin puhtaasti fonologinen sääntö (jossa ympäristöä ei määritellä morfologisin kriteerein).

Yllä mainitut argumentit puhuvat Kieferin mielestä sen puolesta, että morfologia pitäisi erottaa omaksi komponentiksi. Kiefer suhteuttaa morfologiset säännöt ns. sovitussääntöihin (»readjustment rules»), joiden tehtävänä on muuttaa syntaktinen pintarakenne fonologisen komponentin vaatimaan muotoon. Käsitteet syntaktinen pintarakenne ja syötös fonologiseen komponenttiin eivät ole isomorfisia. Näin muodoin Kieferin kieliopin rakenne on seuraava:

Morfologisen komponentin sisäisen rakenteen suhteen tuntuu selvältä, että johto-opin morfologian täytyy edeltää taivutusmorfologiaa yksinkertaisesti siitä syystä, että johdokset ovat taivutettavissa, kun sen sijaan taivutusmuodoista ei voitane muodostaa uusia johdoksia. Näitä kahta seuraavat muut sovitussäännöt.

Morfologinen komponentti:

Tähän malliin liittyy tietysti epäselviä kohtia, kuten Kiefer itsekin toteaa. Onko esim. selvää, että kaikkien morfologisten sääntöjen täytyy edeltää kaikkia fonologisia sääntöjä? Onko tehtävä ero erilaisten morfologisten piirteiden välillä? Esimerkiksi piirteillä [+ , —monikko] ja [+ , —genetiivi] on itseisarvoa, koska ne ovat tarpeen syntaksissa, ja täten ne eroavat sellaisista piirteistä kuin [+ , — vahva verbi] tai [+ , — taivutustyyppi X], jotka ovat puhtaasti morfologisia.

Tässä kohden lienee paikallaan todeta, että Morris Halle on äskettäin (Morphology in Generative Grammar, Preprints from the XIth Congress of Linguists, Bologna 1972) ehdottanut morfologian sisällyttämistä generatiiviin kielioppiin aivan toisella tavalla kuin Kiefer. Halle haluaa kuvata koko morfologian leksikaalisesti siten, että kielen kaikki perusmuodot, johdokset ja taivutusmuodot luettelemaan leksikossa. Leksikkoon kuuluu lisäksi Hallen mukaan »varhaisempi» luetelo perusmorfeemeista sekä morfologian säännöt, jotka luonnehtivat kaikki mahdolliset morfeemiyhdistelmät. Leksikon ensin mainittu johdosten ja taivutusmuo-

tojen luettelo tekee näin eron todellisuudessa esiintyvien ja teoreettisesti mahdollisten morfeemiyhdistelmien välillä. Halven argumentteihin ei tässä ole mahdollista puuttua.

Merkittävää roolia Kieferin kirjan ruotsin morfologiaa koskeissa osissa näyttelee tuntomerkillisyyden teoria («markedness theory»). Kiefer osoittaa, miten leksikkomuotoja voidaan huomattavasti yksinkertaistaa käyttämällä m/u-spesifikaatioita +/- -merkkien sijasta. Tärkeämpää on kuitenkin, että tuntomerkillisyyden käyttö lisää kieliopin selittävyttä. Pystytään nimittäin luonnehtimaan produktiivisia prosesseja tuntomerkitsemiseksi ja täten selittämään esimerkiksi, miksi uusia verbejä ruotsissa tavallisesti taivutetaan *-a*-konjugaation mukaan: tämä konjugaatio on tuntomerkitön.

Luotakoon lopuksi lyhyt katsaus Kieferin käsityksiin johto-opista. Taivutuspäätteiden merkitykset ovat syntaktisesti ennustettavissa, ja siksi niitä ei tarvitse spesifioida semanttisesti leksikossa. Mutta useimmat johtopäätteet lisäävät idiosynkraattisesti kantaan jonkin merkityksen ja siksi semanttiset leksikkospesifikaatiot ovat tarpeen. Johto-opin käsittelyssä Kiefer on leksikalisti: hän ei halua generoida johdoksia transformationaalisesti, kuten aiemmin yleisesti oli tapana (vrt. esim. Robert B. Lees, *The Grammar of English Nominalizations*, Mouton, The Hague 1960). Tätä katsantokantaansa Kiefer perustelee seuraavasti: ensinnäkin johdoksen ja kannan suhde on usein semanttisesti idiosynkraattinen (vrt. engl. *laugh* ~ *laughter*, *marry* ~ *marriage*), toiseksi monilla johdoksilla ei ole kantasanaa lainkaan (esim. engl. *probable*, *amenable*, *tractable*), kolmanneksi transformationaalinen käsittely johtaisi palautumattomiin poistoihin («irrecoverable deletions»); vrt. engl. *John put the fish into cans* ~ *John canned the fish*), ja neljänneksi on tapauksia, joissa ei ole helppo kuvitella, mikä johdoksen syntaktinen syvärakenne olisi (esim. *self-explanation*, *self-evident*).

Varsinainen ongelma on merkityksen laajentuminen johto-opillisen prosessin tuloksena: johdoksen merkitys ei useinkaan ole yhtä kuin »kannan merkitys + johtimen merkitys». Toisaalta emme myöskään halua luetella kaikkia semanttis-syntaktisia piirteitä leksikossa, koska tämä johtaisi yleistysten menettämiseen: tavallisesti on havaittavissa selvä sekä semanttinen että morfologinen yhteys kannan ja johdoksen välillä. Kiefer ehdottaa, että vain kanta sisältäisi täydellisen semanttis-syntaktisen luonnehdinnan leksikossa. Perusrakennesäännöt tuottavat johdosten kaikki mahdolliset rakennetyypit ja luonnehtivat täten käsitteen »mahdollinen johdos». Kaikki leksikaalistuneet johdot ovat perussääntöjen asettamien rajoitusten alaisia. Kiefer ei kuitenkaan esitä kovin yksityiskohtaisia ehdotuksia siitä, minkälaisilta johdosten leksikkomuodot voisivat näyttää; hän toteaa: »I need not warn the reader of how speculative the present discussion is at this point.»

Fred Karlsson